

GENEZA RAZVOJA PRAVOSLAVNE CRKVE SVETE TROJICE U GAZIJAMA – ARHITEKTONSKA I SLIKARSKA BAŠTINA

Pravoslavna crkva Svete Trojice u Gazijama složena je povijesna i arhitektonska cjelina s kontinuitetom razvoja od 17. stoljeća. Povijesna istraživanja potvrdila su postojanje ranijih drvenih crkava, dok je današnja zidana građevina nastala u dvije graditeljske faze, krajem 18. i početkom 19. stoljeća, u duhu barokno-klasicističke tradicije interpretirane od lokalnih graditelja.

U crkvi se nalazi sačuvani ikonostas koji, iako fragmentaran, označava vrijedan povijesno-umjetnički element crkvene opreme. Crkva je upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, a rad donosi nove podatke o njezinu povijesnom razvoju, arhitekturi, provedenim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima i ikonostasu.

Snježana Klarić Čuljak

Ministarstvo kulture i medija
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Područni konzervatorski ured Osijek
HR – 31000 OSIJEK
Kuhačeva 27
snjezana.klaric-culjak@min-kulture.hr

Pregledni rad
UDK 271.2(407.543Gajize):7.046.3
728(497.543Gajize):271.2

Ključne riječi: Pravoslavna crkva Svete Trojice u Gazijama, ikonostas, kulturno dobro

UVOD

Pravoslavna crkva Svete Trojice u Gazijama složena je povijesna i arhitektonska cjelina s kontinuitetom razvoja od 17. stoljeća. Na mjestu današnje crkve ranije su bile izgrađene drvene crkve, dok je današnja jednobrodna zidana građevina, s užim polukružnim svetištem i rizalito istaknutim zvonikom, formirana u dvije graditeljske faze, krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Unatoč skromnim dimenzijama i jednostavnom arhitektonskom izrazu crkva je vrijedan i rijetko sačuvan primjer pravoslavne sakralne arhitekture u Slavoniji u kojem se skladno prožimaju element tradicionalnog graditeljstva i barokno-klasicističkog stila kasnog 18. stoljeća. (Sl. 1 i 2)

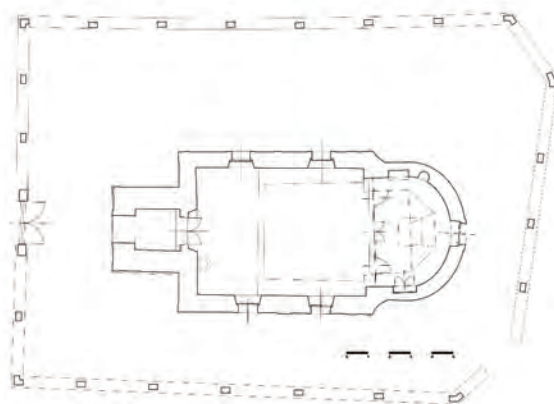

Sl. 1 Pogled na crkvu Sv. Trojice s južne strane (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 2 Pogled na crkvu Sv. Trojice sa sjeverozapadne strane (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Crkva je u sastavu Parohije Medinci koja pripada Eparhiji slavonskoj Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj¹ i pojedinačno je zaštićeno kulturno dobro upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. (Sl. 3 i 4)

Sl. 3 Tlocrt (crtež: Z. Fumić, Koping d.o.o Požega, 2012.)

Sl. 4 Zapadno i sjeverno pročelje (crtež: Z. Fumić, Koping d.o.o Požega, 2012.)

Naselje Gazije smješteno je na sjevernim padinama Krndije, na 195 metara nadmorske visine, u općini Feričanci. Do sela se dolazi lokalnom cestom koja iz Feričanaca vodi prema jugu i dalje kroz šumu povezuje selo s Duzlukom i manastirom Orahovica. Zbog udaljenosti od glavnih prometnica i smještaja među šumovitim i vinogradima obraslim obroncima Gazije se doimaju kao idilično selo u očuvanom prirodnom okruženju. Idiličnom dojmu mjesta dodatno pridonosi potok Babina voda, uz koji se selo rasprostire, a na kojem se i danas nalazi očuvana vodenica.²

¹ Eparhija slavonska obuhvaća područje zapadne Slavonije, uključujući gradove Pakrac, koji je sjedište eparhije, te Požegu, Lipik i okolna naselja.

² Selo se nalazi na popularnim planinarskim rutama, zbog čega ga redovito posjećuju planinari, a zahvaljujući očuvanoj prirodi privlači i ljubitelje prirode, rekreativce te vikendaše.

Crkva Svete Trojice smještena je na ulazu u selo, na manjoj zaravni uzdignutoj iznad glavnog seoskog puta, s kojeg se prema njoj pruža dojmpljiva vizura. Budući da je pravilno orijentirana, sa svetištem na istoku, a ulazom i zvonikom na zapadu, crkva je naselju i seoskoj cesti okrenuta svetištem, pa se s te strane otvara pogled na stupnjevani rast njezinih volumena – od polukružnog svetišta preko položenog kubusa broda do istaknute vertikale zvonika. Taj je dojam dodatno naglašen raznoliko oblikovanim krovovima – polustožastim nad svetištem, dvostrešnim nad brodom i piramidalnim nad zvonikom. – te stoljetnim lipama.³

Tijekom 2012. godine na crkvi su provedena sustavna konzervatorsko-restauratorska istraživanja koja su potvrdila njezinu graditeljsku slojevitost. Dobiveni rezultati poslužili su kao temelj za daljnje proučavanje, zaštitu i valorizaciju⁴ te predstavljaju osnovu ovog rada, čiji je cilj istaknuti važnost očuvanja građevina jednostavnijeg i skromnijeg izraza oblikovanih u duhu prevladavajućeg stila, u ovom slučaju barokno-klasiciističke stilistike, s prisutnim elementima tradicijskog graditeljstva i odrazom lokalnog ambijentalnog identiteta. (Sl. 5)

Sl. 5 Interijer, pogled prema ulazu (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Podaci o povijesti i izgradnji crkve Svete Trojice u Gazijama vrlo su oskudni. Primarni povijesni izvori, kao što su kronike crkvene općine ili zapisi nastali u okviru djelovanja

obližnjeg manastira Orahovica, nisu sačuvani. Znanstvena i stručna literatura dugo nije bilježila tu crkvu, stoga se dosadašnje spoznaje o njoj uglavnom temelje na literaturi koja obrađuje povijest samog naselja i procese naseljavanja i svakodnevnog života srpskog pravoslavnog stanovništva na području Slavonije. O crkvi su pisali Radoslav M. Grujić, Dušan Lj. Kašić, Andrija Bošković, Slobodan Mileusnić i Aleksandra Kučeković.⁵

POVIJESNI PODACI

Arhitektonsko-stilske karakteristike i tlocrtna dispozicija crkve Svete Trojice u Gazijama otkrivaju da je riječ o novovjekovnoj crkvi nastaloj u razdoblju intenzivne obnove zemlje nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Selo Gazije, međutim, ima starije korijene – nastalo je još u 16. stoljeću tijekom osmanske okupacije. Na području između Papuka i Krndije srpska pravoslavna naselja počela su se formirati upravo u 16. stoljeću podno tadašnjih turskih utvrda.⁶ Pretpostavlja se da je u tom razdoblju na širem području bilo nešto više od stotinu srpskih kuća,⁷ a duhovno središte tih zajednica bio je manastir Orahovica.⁸

U ratovima za oslobođenje Slavonije Gazije su opustjele, a povratak stanovništva započinje nakon uspostave austrijske vlasti 1690. godine, uz intenzivnije naseljavanje Srba iz Bosne do 1715. godine.⁹ Nakon 1720. godine zabilježena su i pojedinačna doseljavanja vlaških izbjeglica iz Baranje.

⁵ Postojanje pravoslavne crkve u Gazijama prvi spominje Radoslav M. Grujić u djelu *Grada za kulturnu istoriju Slavonije* (Zagreb, 1913). Nakon toga crkva se u literaturi ne navodi sve do 2004. godine, kada je Dušan Lj. Kašić u knjizi *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb, 2004) donio podatke o naseljavanju mjesta nakon osmanske okupacije te opisao okolnosti i napore mještana Gazija u ishođenju dozvole za gradnju drvene crkve. Autor, međutim, ne navodi podatke o arhitektonskom oblikovanju same crkve. Crkvu spominje i A. Bošković u publikaciji *Kutjevo: planinarjenje, lovstvo, ribarenje* (Osijek, 2010.), u poglavlju „Planinarski izlet Gazije”, gdje se oslanja na podatke Grujića i Kašića te posebnu pozornost posvećuje višestoljetnoj lipi koja se nalazi ispred crkve. Crkva je 2012. godine valorizirana i upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. U Rješenju o registraciji detaljno je opisan njezin prostorno-oblikovni sklop te su utvrđene dvije graditeljske faze: prva, datirana u 1754. godinu, i druga, prema valorizaciji plastičke obrade zvonika, potkraj 19. stoljeća. Tijekom iste godine na crkvi su provedena konzervatorsko-restauratorska istraživanja te je izrađena *Konzervatorska studija: „Konzervatorsko-restauratorska istraživanja na arhitektonskom sklopu građevine Gazije, Crkva sv. Trojice”*, integrirana u *Arhitektonski projekt obnove crkve sv. Trojice u Gazijama* (Fumić, Zoran Koping d.o.o. Požega i Oslik – restauratorski obrt Čepin, 2012.). Studija donosi povijesni pregled temeljen na podacima Grujića, Kašića i Boškovića te dostupnim kartografskim izvorima, kao i prikaz istražnih radova koji dokazuju graditeljsku slojevitost crkve. Doprinos studije predstavlja izrađena idealna rekonstrukcija prve graditeljske faze. Značajan doprinos razumijevanju povijesti crkve dala je Aleksandra Kučeković u knjizi *Sakralna baština Srba u zapadnoj Slavoniji* (Prosvjeta, Zagreb, 2015.), u kojoj crkvu Svete Trojice u Gazijama obrađuje kao zasebnu katalošku jedinicu unutar poglavlja „Registar sakralnih spomenika” pružajući sustavnu tipološku i povijesnu analizu njezina razvoja. Na temelju dostupnih izvora autorica je razgraničila faze postojanja drvene i zidane crkve, razjasnivši prijašnje nejasnoće u dataciji i razvoju građevine. Poseban doprinos njezina rada jest u tome što prva donosi podatke o unutarnjoj opremi crkve, među kojima i o postojanju ikonostasa. Slobodan Mileusnić u izdanju *Duhovni genocid* (raspoloživo na https://www.intratext.com/IXT/SCC003/_PC.HTM) donosi podatke o devastaciji pravoslavnih sakralnih građevina i otuđenju crkvenih predmeta tijekom i nakon Domovinskog rata, među kojima navodi nestanak nekoliko ikona iz crkve Svete Trojice te, bez otkrivanja izvora, iznosi dataciju obnove crkve u 19. stoljeću.

⁶ Kašić Lj. Dušan, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 2004., str. 253; Pavičić, Stjepan, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Vinkovci, 1994., str. 157; Škiljan, Filip, Volner, Hrvoje, *Identitet Srba u okolici Našica* // *Scrinia Slavonica* 24/2024, str. 179.

⁷ Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 253.

⁸ Sršan, Stjepan, *Popis sandžaka Požega 1579. g.*, Osijek, 2001., str. 306. Manastir se u Popisu sandžaka Požega 1579. g. spominje pod nazivom Remete.

⁹ Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 253.

³ Ispred crkve rastu lipe, a za jednu se procjenjuje da je stara oko 500 godina.

⁴ Crkva je upisana u Registar kulturnih dobara RH, Listu nepokretnih kulturnih dobara pod oznakom Z-6326 (Dokumentacija Područnog konzervatorskog ureda Osijek, dosje kulturnog dobra).

Sl. 6 Gazije, Hrvatska na tajnim zemljovidima, Jozefinski vojni zemljovid iz 1781. g. (sv. V: Virovitička županija, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.)

Sl. 7 Katastarska karta općine Gazije iz 1862. g., detalj (<https://maps.arcanum.com>, Habsburg Empire - Cadastral maps XIX. Century)

U prvoj polovini 18. stoljeća Gazije pripadaju vlastelinstvu Orahovica–Feričanci¹⁰, a manastir Orahovica upravlja vinarima i voćnjacima u ataru sela.¹¹ Izvori bilježe da su se krajem 19. stoljeća u selu nalazile 42 kuće s ukupno 243 stanovnika.¹²

Prema D. Lj. Kašiću pravoslavna crkva u Gazijama postojala je već u osmanskome razdoblju,¹³ ali je početkom 18. stoljeća stradala u oluji izgorjevši uslijed udara groma. Pret-

postavlja se da se radilo o jednostavnoj drvenoj crkvi koja se, u skladu s tradicijom gradnje na istim svetim mjestima, nalazila na mjestu današnje crkve.¹⁴

Zalaganjem episkopa Sofronija Jovanovića oko 1747. godine mještani sela započinju gradnju nove crkve, ali ona ubrzo biva porušena zbog opstrukcije županijskih vlasti.¹⁵ Nezadovoljni tim događajima, stanovnici Gazija pokreću inicijativu za izgradnju nove crkve, no Virovitička županija u više navrata odbija njihov zahtjev uz obrazloženje da nova crkva nije potrebna jer u selu ima malo stanovnika i u blizini je manastir Orahovica. Tek nakon što su mještani uspjeli dokazati da su Gazije od manastira udaljene dva sata hoda, car Franjo 6. travnja 1751. godine izdaje odobrenje za grad-

¹⁰ Vlastelinstvo Orahovica–Feričanci, pod tim nazivom i kao jedinstven posjed, formira se 1730. godine, kada ga obitelj Pejačević (braća, baruni Antun I., Nikola II. i Marko II.) otkupljuje. Riječ je o posjedima koje su prethodno od Carske komore 1722. godine otkupili grof Caspar de Cordua, a potom barun Franz Anselm Fleischmann. U vlasništvu obitelji Pejačević vlastelinstvo ostaje relativno kratko jer ga već 1742. godine otkupljuje obitelj Mihalović, koja njime upravlja do 1918. godine. Posljednji vlasnik orahovačkog vlastelinstva bila je obitelj Gutmann. Orahovica. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. pristupljeno 5. 12. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/orahovica>>.

¹¹ Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 253., Kučeković, Aleksandra, Sakralna baština Srba u zapadnoj Slavoniji, Zagreb, 2015. str. 82.

¹² Pregled upravnih općina podžupanije Virovitičke iz 1875. g., Hrvatska na tajnim zemljovidima, Zagreb, 2002., str. 60. Naselje je najveći broj stanovnika imalo početkom 20. stoljeća, a posljednjih 30-ak godina bilježi se velik pad broja stanovnika pa prijeti nestanak samog naselja.

¹³ Gradnja pravoslavnih crkava u ovom dijelu Slavonije započela je u drugoj polovini 16. stoljeća poslije obnove Pečke patrijaršije (1557. g.), kad je turska Slavonija dobila

pravoslavnog (požeškog) episkopa i kad je i ovdje ostvaren kanonski crkveni poredak., Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 20.

¹⁴ Kašić donosi detaljan opis drvenih crkava navodeći da su ih gradili mjesni drvodjelje. Crkve su imale drvene zidove od trupaca ili pletera obloženog blatom, a krovovi su bili prekriveni šindrom ili trskom. Zvonicu su u početku stajali uz crkvu, a kasnije su se gradili iznad ženske priprate. (Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 20.)

¹⁵ Kašić navodi da je crkva bila izgrađena do krova i da je bila pripremljena građa za njezin dovršetak, no „do temelja je razrušena, (...) i građa odvezena”. (Kašić, D. Lj., nav. dj., str. 256; Kučeković, A., nav. dj., str. 82.)

nju crkve.¹⁶ Tako je već 1754. godine na „staroj” lokaciji podignuta nova drvena crkva, koja je iste godine posvećena Svetoj Trojici (Sošestviju Svetoga Duha).¹⁷ Kašić i Bošković iznose podatak iz popisa iz 1759. godine¹⁸ u kojemu se također navodi da se u selu nalazi drvena crkva.

Jozefinski vojni zemljovid iz 1781. godine na mjestu današnje crkve ne prikazuje karakteristični simbol za sakralne građevine (kapele, crkve, samostane), nego samo jednostavan izduženi pravokutnik, što se može objasniti skromnijom izvedbom i materijalnom naravi crkve. (Sl. 6)

Prvi, i zasad jedini, pouzdan podatak o dataciji izgradnje današnje zidane crkve donosi A. Kučeković. Prema njezinim izvješćima crkva je u posljednjem desetljeću 18. stoljeća prošla temeljitu preobrazbu te je nova kamenom građena crkva podignuta 1793. godine, a toranj dovršen 1797. godine.¹⁹ Ti podaci nisu samo ključna referenca za dataciju postojećeg zdanja nego i prvo jasno razgraničenje između drvene i zidane crkve, čime je ispravljena nejasna i nedosljedna interpretacija ranijih autora.

Katastarski plan općine Gazije iz 1862. godine prikazuje crkvu s naznačenim titularom „Duhovi” i tlocrtom koji odgovara današnjem stanju, što znači da je do sredine 19. stoljeća današnja zidana crkva sagrađena u cijelosti, sa svim svojim arhitektonskim elementima. Na planu je jasno vidljiva pravilno orijentirana jednobrodna građevina s polukružnim svetištem na istoku i zvonikom rizalito istaknutim ispred zapadnog pročelja, uz konkavno zakrivljene spojne zidove između broda i od njega užeg svetišta.²⁰ (Sl. 7)

KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKA ISTRAŽIVANJA I GRADITELJSKE FAZE

Kao preduvjet građevinskoj sanaciji i obnovi na crkvi Svete Trojice 2012. godine provedena su sustavna konzervatorsko-restauratorska istraživanja. Cilj im je bio utvrditi kronološki slijed graditeljskih faza, identificirati izvorne arhitektonske i konstrukcijske elemente te rekonstruirati oblikovne i funkcionalne značajke crkve.²¹ Istraživanja su pokazala da je današnja zidana crkva nastala u dvije glavne faze: prva obuhvaća izgradnju glavnog korpusa krajem 18. stoljeća (1793.), a druga gradnju zidnog zvonika u prvoj polovini 19. stoljeća (1797.?).

Prva graditeljska faza – kraj 18. stoljeća

U prvoj graditeljskoj fazi podignut je glavni korpus crkve, odnosno današnji brod i svetište, u postojećim gabaritima i s postojećim rasporedom otvora. Masivni zidovi broda i svetišta izgrađeni su od kamena lomljenca uz dodatak usitnjenih komada opeke, u vapneno-zemljanom vezivu te u prilično neurednom zidarskom slogu.²² Za formatiranje prozorskih otvora korištena je opeka. U crkvu se ulazilo kroz današnji portal, smješten u središnjoj osi zapadnog pročelja. Prostor broda i svetišta osvjetljavala su četiri prozorska otvora, čiji se izvorni oblik sačuvao do danas – po dva na sjevernom i južnom zidu broda te jedan u središtu apsida svetišta.²³ Volumen korpusa pokrivalo je, i danas očuvano, krovište,²⁴ a unutrašnjost crkve svodna konstrukcija u cijelosti izvedena od drva. Geometrijski i konstruktivno nespretno oblikovanu izvornu svodnu konstrukciju čine bačvasti svod s *ramenima iznad broda te ravni strop iznad ulaznog dijela crkve. Svod iznad svetišta također je bačvast s ramenima, ali manjeg raspona, a u zoni završetka apsida prelazi u trodijelnu polukupolu.*

*U ovoj fazi današnji zidani zvonik još nije postojao, a da je njegova dogradnja naknadna, vidljivo je pri malo detaljnijem vizualnom pregledu zapadnog pročelja.*²⁵ Ipak, istražni će radovi pokazati da je crkva već u prvoj fazi imala zvonik. Naime, u zapadnom dijelu krovišta pronađeni su ostaci četiriju vertikalnih drvenih greda povezanih kosnicima koji jasno govore o tome da je prvotni zvonik bio krovni tornjić (*Dachreiter*), smješten u središnjoj osi i u ravnini zapadnog pročelja. *Premda sačuvani konstruktivni elementi omogućuju pouzdanu rekonstrukciju samo njegovih tlocrtnih gabarita, pri čemu njegova ukupna visina i oblik elevacije ostaju nepoznati, prema komparativnim primjerima srodnih sakralnih građevina možemo pretpostaviti da je drveni tornjić mogao biti izveden ili kao otvorena konstrukcija s vidljivim gredama*²⁶ ili kao zatvoreni volumen obložen dasčanom oplatom s piramidalnim krovom od dasaka ili drvene šindre.

Nadalje, zahvaljujući elementima arhitektonske plastike sačuvanim *in situ* unutar današnjeg zvonika bilo je moguće rekonstruirati izvorni izgled zapadnog pročelja. Nalazi upućuju na to da je pročelje bilo reprezentativnije od ostalih pročelja crkve, s plastičkom obradom u duhu barokno-kla sicističke tradicije. (Sl. 8) Pročelje je bilo komponirano tako da je višestruko profilirani vijenac, koji je i danas vidljiv s obje strane zvonika, u neprekinutom toku vizualno razdvajao prizemlje od zabata. Oblikovan kao kulisa ispred

¹⁶ Bošković, A. Nav. dj. str. 58–59. Uz navedene podatke Bošković donosi napomenu da je o svemu tome objavljena dokumentacija u Spomeniku SANU 123, Odelj. istor. nauka 2, 1981, str. 31–41, ali također citira i Grujića, Građu, 106.

¹⁷ Kučeković, A. Nav. dj. str. 84.

¹⁸ Bošković, A. Nav. dj. str. 59; Kašić, Lj. D. Nav. dj. str. 257.

¹⁹ Kučeković, A., isto.

²⁰ Na službenim stranicama Eparhije slavonske navedena je 1747. godina kao godina izgradnje crkve, dok se na samoj crkvi nalazi ploča s 1754. godinom. Tim se godinama logično označavaju ključni trenuci u povijesti gradnje – početak gradnje crkve koja je srušena te izgradnja nove drvene crkve – no važno je istaknuti da se one odnose na drvenu crkvu koja je prethodila današnjoj zidanoj crkvi.

²¹ Konzervatorsko-restauratorske istražne radove izveo je Restauratorski obrt „Oslik” iz Čepina.

²² Visina zidova broda i svetišta jest 4,48 m. Debljina zida broda iznosi 81 cm, a svetišta 68 cm.

²³ Prozor svetišta danas završava ravnim nadvojem, što je rezultat recentnog pojednostavlivanja ili stihijskih sanacijskih radova.

²⁴ Krovna konstrukcija jest dvostrušno drveno pajantno krovište. Sljeme krova doseže visinu od 8,70 m.

²⁵ Naime, na zapadnom se pročelju, u razini atike, uočavaju profilirani istaci koji nelogično strše iz ravnine zida i kontura zabata i koji su djelomično prekriveni bočnim stranicama dograđenog zvonika.

²⁶ Ova varijanta moguća je uzme li se u obzir tvrdnja A. Kučeković da je zidani zvonik podignut već 1797. godine.

krovišta, s povijenim bočnim stranicama i bogatom arhitektonskom raščlambom, zabat je bio zamišljen kao vizualni akcent pročelja. U središnjem polju zabata nalazio se kružni prozor (okulus), koji su s obje strane uokvirivali pilastri s toskanskim kapitelima noseći trokutasti timpanon uokviren bogato profiliranim vijencima.²⁷ (Sl. 9 i 10)

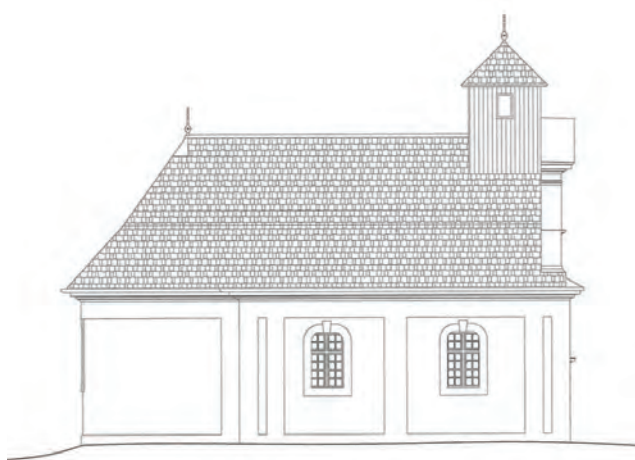

Sl. 8 Ostaci izvorne dekorativne kompozicije i okulus na zabatu zapadnog pročelja iz prve graditeljske faze (foto: D. Zahirović, 2012.)

Sl. 9 Ostaci timpanona na zapadnom pročelju iz prve graditeljske faze (foto: Konzervatorsko-restauratorska istraživanja na arhitektonskom sklopu građevine, Čepin, 2012.)

²⁷ Okulus je bio uokviren jednostavnim glatko ožbukanim okvirom kao i četvrtasta ploha u koju je upisan. U glatkoj žbuci bili su izvedeni ostali istaci zabata kao što su pilastri, timpanon, profilirana traka vijenca atike te lezene u prizemnoj zoni pročelja. Zidni plašt bio je izveden u strukturiranoj žbuci.

Sl. 10 Pretpostavljeni izgled crkve u prvoj graditeljskoj fazi (crtež: Z. Fumić, 2012. g.)

Druga graditeljska faza – prva polovina 19. stoljeća (1797.?)

U drugoj graditeljskoj fazi prigraden je današnji zidani troetažni zvonik,²⁸ čime je arhitektonski sklop crkve oblikovno i funkcionalno zaokružen. Tom prilikom uklonjena je izvorna drvena struktura tornjića, dok je bogato oblikovano zapadno pročelje prekriveno novim volumenom, pri čemu su zatvoreni svi dotadašnji otvori i poništena izvorna dekoracija. Prigradnjom zvonika ulaz u crkvu ostvaren je kroz predvorje formirano u njegovu prizemlju.²⁹

Iako razlozi uklanjanja izvornog drvenog tornjića nisu poznati, pretpostavlja se da je zbog izloženosti atmosferijama njegova konstrukcija dotrajala pa se pristupilo trajnijem i solidnijem rješenju. Uzme li se u obzir tvrdnja A. Kučko-

²⁸ Tlocrtno je kvadratičan (dim. 391 x 397 cm), a njegova ukupna visina s piramidalnom kapom iznosi 21,04 m. Pokriven je četverostranom piramidalnom kapom s limenim pokrovom.

²⁹ Predvorje je presvođeno češkim svodom na kojemu se, uz otvor za uže zvona, nalazi i uski četvrtasti otvor kroz koji se, uz pomoć ljestava, moguće uspeti u unutrašnjost zvonika. Zvonik je na svim etažama rastvoren otvorima – u prizemlju ulaznim otvorom, na prvoj etaži jednim prozorom na zapadnom pročelju, dok se na drugoj etaži otvori nalaze na sve četiri strane. Osim ulaznog otvora koji je segmentnolučnog zaključka, svi su prozori zvonika zaključeni polukružnim lukovima te zatvoreni drvenim grijljama.

vić da je zidani zvonik podignut već 1797. godine, dakle samo četiri godine nakon izgradnje glavnog korpusa crkve, otvara se mogućnost da je drveni tornjić od početka bio zamišljen kao privremeno rješenje, dok je zidani zvonik bio predviđen kao završna faza oblikovanja arhitektonske cjeline. Međutim, rezultati istražnih radova dovode tu hipotezu u pitanje jer nalazi sonde jasno diferenciraju dvije graditeljske faze. Uzimajući u obzir da arhitektonski elementi na zapadnom pročelju, osobito oblikovno bogata plastika i okulus na zabatu, jasno upućuju na to da su dio dobro promišljene i zaokružene kompozicije te pribrojimo li tomu konstrukcijske karakteristike – jer je, za razliku od glavnog korpusa, zvonik u cijelosti izveden od opeke i u pravilnom zidarskom vezu – ne trebamo biti previše smjeli da zaključimo kako se današnji zvonik ne uklapa u izvornu koncepciju i zasigurno pripada zasebnoj graditeljskoj fazi.

Rezultati stilske analize konzervatorsko-restauratorskih nalaza žbukanih i bojenih slojeva upućuju na mogućnost da je prigradnja zvonika izvedena relativno brzo, odnosno da je druga graditeljska faza uslijedila nedugo nakon prve (no ne nakon samo četiri godine). Pokazalo se da su pročelja zvonika oblikovana istovjetno s dekorativnom artikulacijom ranije izgrađenih dijelova crkve: zidne plohe obrađene su hrapavom strukturiranom žbukom, dok su svi arhitektonski istaci (lezene, vijenci, okviri prozora) izvedeni u glatkoj žbuci³⁰. Stoga zaključujemo da ta dosljedno provedena rustikalna obrada pročelja u obje graditeljske faze svjedoči ne samo o karakterističnom stilskom ujednačavanju cjeline nego i o tome da između tih faza nije protekao dulji period.

Nakon izgradnje zvonika na crkvi više nije bilo većih građevinskih intervencija, a njezini se tlocrtni i volumenski gabariti nisu mijenjali. Tijekom vremena poduzimani su tek manji zahvati održavanja, poput žbukanja i bojenja zidova i svoda³¹, bojenja pročelja, zamjene krovnog pokrova, postavljanja novog popločenja³² te izgradnje crkvene ograde³³. U tom kontekstu valja izdvojiti motiv vijenca stiliziranih visećih (slijepih) arkadica smještenog ispod strehe zvonika koji je oblikovno disonantan u odnosu na stilsku artikulaciju pročelja te odiše historicističkim obilježjima. Zbog toga se pretpostavlja da je izveden potkraj 19. stoljeća, vjerojatno 1883. godine, kada je provedena jedna od obnova crkve.³⁴

Tko su projektanti i graditelji crkve zasad ostaje nepoznato, ali nećemo previše pogriješiti ako ustvrdimo da su proistekli iz lokalnog graditeljskog kruga vezanog za manastir Orahovića s kojim je crkva duhovno i prostorno povezana. Prema oblikovnoj jednostavnosti, skromnosti u izvedbi i primije-

njenim lokalno dostupnim materijalima kao i brojnim nespretnostima i nerazumijevanju u oblikovanju i konstrukcijskim rješenjima možemo zaključiti da je crkva u obje graditeljske faze djelo slabije obrazovanih lokalnih graditelja koji grade skromnu crkvu za malu vjersku zajednicu u tradiciji prevladavajućeg stila, uz vlastitu interpretaciju i s jakim pečatom lokalne graditeljske tradicije.³⁵

IKONOSTAS

Liturgijska oprema crkve iznimno je skromna. Osim zidanih elemenata, časne trpeze u svetištu i krstionice uz ulaz u unutrašnjosti nije sačuvan povijesno-umjetnički značajan sakralni mobilijar, poput klupa za vjernike, vladličanskog prijestolja i sl. Od izvorne opreme sačuvan je jedino drveni ikonostas, koji je najvrjedniji dio crkvenog inventara. (Sl. 11)

Sl. 11 Ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Iako se na prvi pogled može učiniti da ikonostas čini cjelinu, zapravo je riječ o recentnoj drvenoj pregradi na koju su naknadno, poput spolija, pričvršćeni pojedini elementi – rezbareni ukrasi, ikone, pa i same Carske dveri. Njihovo podrijetlo zasad ostaje nepoznato.³⁶ Moguće je da potječu s izvornog ikonostasa koji je nekada stajao u crkvi, no nije isključena ni mogućnost da su doneseni s drugog mjesta, čak i da potječu iz različitih izvora.³⁷ Sama arhitektura ikonostasa

³⁰ Ukrasni glatko žbukani okviri svih otvora upotpunjeni su zaglavnim kamenom na vrhu.

³¹ Svod je obojen plavom bojom i oslikan zlatnim zvjezdicama, dekorativnim motivom karakterističnim za sakralnu arhitekturu 19. i početka 20. stoljeća.

³² U crkvi zatječemo pod popločenim pločama kvadratnog formata postavljenim u dijagonalnom rasteru, koji je zasigurno izveden u jednoj od kasnijih obnova.

³³ Crkvu i dvorište ograde ograde izgrađena 1939. godine, što je upisano na betonskoj gredi portala ograde.

³⁴ S. Mileusić navodi da je crkva obnovljena 1811. i 1883. godine (Mileusić, Slobodan, Duhovni genocid, raspoloživo na https://www.intratext.com/IXT/SCC003/_PC.HTM, pristupljeno 11. 9. 2025.).

³⁵ Crkva je u cijelosti obnovljena u okviru Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara Ministarstva kulture tijekom višegodišnjeg razdoblja od 2012. do 2018. godine. Prije obnove bila je u izrazito lošem stanju, s oštećenim krovštem i ozbiljno narušenom statikom. Na loše stanje crkve upozoravali su lokalni mediji, mještani i predstavnici civilnih udruga izražavajući zabrinutost i apelirajući na nadležne institucije, osobito zbog svakodnevnog prometovanja teških kamiona seoskom cestom uz crkvu koji su prevozili kamen iz obližnjeg kamenoloma Jovac i dodatno pogoršavali njezino stanje. (<https://www.lupiga.com/vijesti/u-zaboravljeno-mjesto-samo-po-kamen>) U okviru zaštitnih radova izvedena je statička sanacija krovšta i zidova crkve te potpornog zida platoa, kao i potpuna obnova unutrašnjosti i pročelja.

³⁶ A. Kučeković donosi podatke iz vizitacijskog protokola Borovskog prezbiterata iz 1829. godine u kojem se navodi da u crkvi postoji novi ikonostas u dobrom stanju te prijestolne ikone na ikonostasu „dobroga staleža“. Također se spominju ostale ikone koje su, uz one na ikonostasu, bile prilično stare. Kučeković navodi i vizitacijski protokol iz 1860. godine u kojem se spominju ostaci ikonostasa koji je vjerojatno nastao u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća i ikonu Krista iznad desne pevnice koju je 1761. g. naslikao osječki slikar Josif Vujinović (Kučeković, A., Nav. dj. str. 84.).

³⁷ Nova je pregrada oslonjena na poprečnu gredu koja je ugrađena unutar trijumfalnog luka i koja je zasigurno podržavala izvorni ikonostas ili možda neku drugu raniju pregradu. Pregrada ikonostasa izrađena je od tankih drvenih ploča na koje su, kao

Sl. 12 Glavosjek sv. Ivana Krstitelja, ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 13 Kamenovanje sv. Stjepana, ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 14 Čudo sv. Nikole, ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 15 Sv. Nikola, ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 16 Carske dveri, detalj (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sl. 17 Carske dveri (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

stoga nije izvorna, a njegovo je stanje dodatno narušeno činjenicom da nedostaje većina ikona.³⁸

Iako je riječ o relativno niskom tipu ikonostasa, s ikonama raspoređenim u samo tri reda, on je skladno uklopljen u visinu trijumfalnog luka. Raščlamba ikonostasa na horizontalne redove nije naglašena, no donji dio jasno pokazuje izraženu podjelu u kolumne ostvarenu bogato rezbarenim dekorativnim elementima – polustupovima iz kojih izrastaju pilastri.³⁹

na pano, ovještene ikone. Sve je oličeno smeđom uljanom bojom, a svi su rezbareni ukrasni elementi pozlaćeni.

³⁸ https://www.intratext.com/IXT/SCC0003/_PC.HTM, Mileusić, S. iznosi podatak da je od 1991. do 1995. godine nestalo osam ikona.

³⁹ Tijela pilastara ukrašena su vertikalnim nizovima reljefno oblikovanih preklapljenih diskova, a na njihovim vrhovima, kao i na vrhovima polustupova, nalaze se volutaste konzole izrađene u obliku stiliziranog lišća.

Raspored ikonografskih tema slijedi pravila uobičajena za ikonostase 18. i 19. stoljeća.

U donjem dijelu ikonostasa, takozvanom soklu, postavljene su ikone s narativnim prizorima iz Novog zavjeta i života svetaca, od kojih su sačuvane samo tri: *Odsijecanje glave sv. Ivana Krstitelja / Glavosjek sv. Jovana Krstitelja*, *Čudo sv. Nikole/oca Nikolaja* i *Kamenovanje sv. Stjepana/Stefana*. (Sl. 12, 13 i 14) U drugom redu, u zoni Prijestolnih ikona sačuvana je jedino ikona sv. Nikole. (Sl. 15) Na Carskim dverima uobičajen je prikaz Blagovijesti (Navještenja): Bogorodica je prikazana na lijevim, a arkandeo Gabrijel/Gavrilo na desnim vratima.⁴⁰ (Sl. 16. i 17) Ikona Tajne (Posljednje) večere, koja se u pravilu postavlja iznad Carskih dveri, na

⁴⁰ Đakonska ili Andeoska vrata recentno su izrađene vratnice od šperploče.

ovom ikonostasu nedostaje. No za nju u ovom slučaju ni nema predviđenog mjesta s obzirom na to da se iznad dveri nalazi najveća ikona gažanskog ikonostasa – prikaz Svete Trojice, odnosno Silaska Duha Svetoga (i Krunjenja Bogorodice). (Sl. 18) Uz nju su, u posljednjem redu, sačuvane još samo dvije ikone s prikazima svetaca.⁴¹ (Sl. 19) Prema tradicionalnoj ikonografskoj shemi na vrhu ikonostasa trebala bi stajati kompozicija Raspeća, odnosno Krist, kojemu sa strane stoje manje ikone Bogorodice i svetog Ivana, ali one nedostaju.⁴² Na vrhu nalazimo samo dvije pozlaćene vaze i ostatke horizontalno položenih rezbarenih vegetabilnih ornamenata izvedenih u obliku stiliziranih biljnih grana božura.⁴³

Sl. 18 Sveta Trojica (i Krunjenje Bogorodice), ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Sve su ikone gažanskog ikonostasa oslikane na drvenim nosiocima, kvadratnog su ili pravokutnog formata s lučnim zaključkom na vrhu te su uokvirene rezbarenim i pozlaćenim okvirima obogaćenim stiliziranim rozeticama na uglovima. Njihovo je stanje zabrinjavajuće – zahvaćene su crvotočnom, s izraženim površinskim oštećenjima, pojedine su potpuno napukle, a neke su izgubile ukrasne okvire.

⁴¹ Tri ikone s prikazom svetaca, koje pripadaju ovom nizu, pohranjene su u jednom od dva ormara koji se nalaze u crkvi.

⁴² Na bogatijim ikonostasima taj je prizor obogaćen i prikazom Marije Magdalene i Marije Kleofe.

⁴³ Prema vidljivom oštećenju, odnosno oštrom horizontalnom rezu na gornjem dijelu ukrasa, može se zaključiti da su ukrasi nekada bili dio veće kompozicije te je moguće da su služili kao postament ili okvir izgubljenih ikona.

Sl. 19 Ikone svetaca, ikonostas (foto: S. Klarić Čuljak, 2025.)

Uz to nestručni premazi i retuši dodatno su narušili njihovu izvornost pojednostavljujući i izobličujući prikaze, što je posebno uočljivo na Carskim dverima.

Iako se na prvi pogled čini da ikona sv. Nikole s obzirom na veličinu i format najviše odgovara predviđenom mjestu na ikonostasu, njezine stilske karakteristike poput modelacije lika i aureole, svijetle palete, detaljiziranje odjeće i atributa te skladne kompozicije i odnosa između lika i formata jasno je izdvajaju iz cjeline i upućuju na slikarski rukopis koji se razlikuje od ostalih ikona ikonostasa. Sv. Nikola prikazan je u punoj figuri kao starac s kratkom sijedom bradom. Odjeven je u bogato ukrašenu episkopsku odjeću, a na glavi nosi crvenu mitru. U lijevoj mu je ruci vladičanski štap, dok desnom rukom blagoslivlja.

Ikone u novozavjetnim prizorima odlikuju se scenskim kompozicijama manjih dimenzija smještenim ispred pozadine definirane arhitektonskim elementima neuobičajeno izduženih proporcija. Prikazi su izvedeni u naivnoj stilizaciji s plošnim, statičnim likovima ukočenih poza i bez izražene dubinske modelacije. Unatoč pojednostavljenju forme likovi su prikazani sa skladno oblikovanom fizionomijom, a njihova je odjeća oslikana s većom pažnjom i podosta detalja.

Ikone svetaca koje se nalaze u posljednjem redu ikonostasa oblikovane su ujednačeno slijedeći stroga pravila ikonopijske tradicije. Odnos između likova i formata ikone pažljivo je usklađen, čime je postignuta uravnotežena kompozicija. Likovi su prikazani u punoj visini na tamnoj pozadini reduciranoj na minimum, gdje je prostor definiran tek naznačenom linijom horizonta. Uočljivo je nastojanje ikonopisca

da slojevitim oblikovanjem draperije postigne iluziju prostornosti i volumena, čime bi se uspostavio kontrast prema plošnoj pozadini, aureolama i ikonografskim atributima, međutim taj je učinak ostao nedovoljno uvjerljiv jer je draperija izvedena pretežno plošno i linearno.

Ikone Carskih dveri, izvedene u izduženom pravokutnom formatu s lučnim zaključkom, uokvirene su bogatom rezbarijom vegetabilnih motiva – gustim prepletom od listova i cvjetova (božura) upotpunjenim hrastovim grančicama. Na lijevim dverima Bogorodica je prikazana u punoj figuri, u profilu, pogleda usmjerena prema arkandelu. Odjevena je u crvenu haljinu i plavi plašt, bosonoga, a glavu joj okružuje plošna zlatna aureola. Draperija zastora u lijevom gornjem dijelu ikone i jednobojna ploha poda sugeriraju interijerski ambijent u kojem se odvija prizor Navještenja. Arkandeo Gabriel prikazan je u punoj figuri, u tričetvrt profilu, s desnom rukom uzdignutom u gesti blagoslova. Odjeven u dugu haljinu i tuniku, ogrnut plaštem, stoji na oblaku, što naglašava njegov nebeski status i ulogu glasnika Božje volje.

Najveća ikona ikonostasa, s prikazom Svete Trojice (i Krunidbe Bogorodice)⁴⁴ odlikuje se zanimljivom ikonografskom strukturom, skladnom kompozicijom i elementima izvedbe koji upućuju na rad školovanog ikonopisca. (S. 18)

Na izduženom pravokutnom formatu u gornjem dijelu prikazano je Sveto Trojstvo – Bog Otac i Krist, predstavljeni kao ljudski likovi koji sjede na oblacima. Iznad njih, u središtu kompozicije lebdi golub – simbol Duha Svetoga, smješten unutar trokuta koji označava Presveto Trojstvo. S lijeve i desne strane goluba parovi su krilatih anđeoskih glava. Bog Otac u lijevoj ruci drži kuglu i križ, dok Krist u desnoj ruci pridržava križ. U donjoj zoni, ispod figura Oca i Sina prikazana je Bogorodica kako kleči na oblaku s rukama savnutim u laktovima i dlanovima nježno položenim na prsima. Nad njezinom glavom Bog Otac i Krist zajedno pridržavaju krunu.

Ikonostas crkve Svete Trojice u Gazijama, iako sačuvan samo djelomično i u lošem stanju, vrijedan je primjerak sakralne opreme s brojnim otvorenim pitanjima o svojoj prošlosti. Tko su autori ikona i rezbarenih elemenata? Je li ikonostas izvorno pripadao ovoj crkvi ili su njegovi dijelovi doneseni s drugog mjesta? Potječu li svi elementi iz istog vremena i radionice? Premda je riječ o konstrukciji naknadno sastavljenoj od heterogenih elemenata nepoznatog podrijetla, što omogućuje samo fragmentaran uvid u izvornu ikonografsku koncepciju i umjetnički doseg njezinih autora, nadam se da će ovaj rad poslužiti kao poticaj za daljnja istraživanja te pridonijeti sustavnijem razumijevanju i valorizaciji ovog nedovoljno poznatog ikonostasa.

⁴⁴ Sveto Trojstvo prikazano je u jednoj od ikonografskih varijanti teme kao Krunidba Bogorodice – Sveto Trojstvo kruni na nebu proslavljenu Bogorodicu (Badurina, Anđelko...[et al.], Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 572.)

ZAKLJUČNO

Crkva Svete Trojice u Gazijama vrijedan je povijesni lokalitet čiji razvoj započinje još za vrijeme osmanske okupacije, kada je u selu izgrađena prva drvena crkva. U 18. stoljeću podignuta je druga drvena crkva koju će ubrzo zamijeniti današnja zidana građevina. Na temelju dostupne povijesne dokumentacije i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja razvidno je da je današnja crkva oblikovana u najmanje dvije graditeljske faze. U prvoj fazi, koja se zbiva potkraj 18. stoljeća, izgrađeni su brod i svetište te drveni tornjić iznad krovšta. U drugoj fazi, u prvoj polovini 19. stoljeća, taj je drveni element zamijenjen masivnijim zidanim zvonikom, koji je pritom zatvorio prvotno oblikovano zapadno pročelje.

Arhitektonsko oblikovanje crkve upućuje na djelovanje lokalnih graditelja koji su radili u okviru regionalne tradicije, stoga se crkva odlikuje jednostavnom i funkcionalnom formom s elementima barokno-klasicističke stilistike.

Posebno vrijedan sloj čine ostaci izvornog zapadnog pročelja, s dekoracijom u duhu barokno-klasicističke tradicije koja svjedoči o težnji za reprezentativnošću i u skromnijim sredinama.

Povijesna vrijednost crkve ne proizlazi samo iz njezine starosti nego i iz kontinuiteta liturgijske funkcije, povezanosti s manastirom Orahovica te značajne uloge u oblikovanju identiteta lokalne zajednice. Dodatnu vrijednost predstavlja i ikonostas, sastavljen od sekundarno apliciranih elemenata, koji čuva rijetke primjere ikonopisne i drvorezbarske baštine.

LITERATURA

Badurina, Anđelko...[et al.]. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Bošković, Andrija, Kutjevo: planinarenje, lovstvo, ribarenje, Osijek, 2010.

Grujić, Radoslav M., Građa za kulturnu istoriju Slavonije, Zagreb, 1913.

Horbec, Ivana, Jukić, Ivana...[et al.], Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. st., sv. V: Virovitička županija, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

Kašić, Lj. Dušan, Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 2004.

Kučeković, Aleksandra, Sakralna baština Srba u zapadnoj Slavoniji, Prosvjeta, Srpsko kulturno društvo, Zagreb, 2015.

Pavičić, Stjepan, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Vinkovci, 1994.

Sršan, Stjepan...[et al.]. Popis sandžaka Požega 1579. g., Osijek, 2001.

Škiljan, Filip, Volner, Hrvoje, Identitet Srba u okolici Našice // *Scrinia Slavonica* 24/2024, str. 179–216.

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

Dokumentacija Ministarstva kulture i medija, Područnog konzervatorskog ureda Osijek

Fumić, Zoran, Arhitektonski projekt obnove crkve sv. Trojice u Gazijama, br. pr: 144-60/12, Koping d.o.o. Požega, studeni 2012.

Fumić, Zoran, Konzervatorsko-restauratorska istraživanja na arhitektonskom sklopu građevine Gazije, Crkva sv. Trojice, Koping d.o.o. Požega, Oslík, Restauratorski obrt, Čepin, studeni 2012.

ARHIVSKI IZVORI

Katastarska izmjera – Virovitička županija, Selo Gazie u Slavoniji, 1862, list. br. 8, HR DAOS – 1009, Zbirka katastra 1862-2000.

Snimka gruntovne mape občine Gazje Županije Virovitičke po gruntovno mjerničkoj reambulaciji od god. 1862., HR DAOS – 1009, Zbirka katastra 1862-2000.

Katastarski zemljišnik porezne občine Gazje, 16. ožujka 1885., HR DAOS – 1009, Zbirka katastra 1862-2000.

Katastarski zemljišnik, Gazie, Zagreb, studeni 1911., HR DAOS – 1009, Zbirka katastra 1862-2000.

INTERNETSKI IZVORI

Car, Ivor (2006.); U zaboravljeno mjesto samo po kamen, raspoloživo na <https://www.lupiga.com/vijesti/u-zaboravljeno-mjesto-samo-po-kamen>, pristupljeno 10. 9. 2025.

Eparhija slavonska, raspoloživo na <http://eparhija-slavonska.com>, pristupljeno 10. 9. 2025.

Mileusnić, Slobodan, Duhovni genocid, raspoloživo na https://www.intratext.com/IXT/SCC003/_PC.HTM, pristupljeno 11. 9. 2025.

Orahovica. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., pristupljeno 5. 12. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/orahovica>>.

Europe in the XVIII. Century, raspoloživo na <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18centuryirstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=1918456.0998412273%2C5660021.780422194%2C2064068.6387244882%2C5712686.89291068> Provinz Slavonien (1781–1783) - First Military Survey, pristupljeno 16. 9. 2025.

Habsburg Empire - Cadastral maps (XIX. century), raspoloživo na

<https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1994421.1543770744%2C5697338.916465744%2C2003521.9380572783%2C5700630.485996274> (Gazije 1862.), pristupljeno 16. 9. 2025.

THE EVOLUTION OF THE ORTHODOX CHURCH OF THE HOLY TRINITY IN GAZIJE – ARCHITECTURAL AND ARTISTIC HERITAGE

SUMMARY

The Orthodox Church of the Holy Trinity in Gazije represents a complex historical and architectural entity with a continuous development dating back to the 17th century. Historical research has confirmed the existence of earlier wooden churches, while the current masonry building was constructed in two phases, at the end of the 18th and the beginning of the 19th century, in the spirit of the Baroque–Classicist tradition interpreted by local builders.

The church houses a preserved iconostasis which, although fragmentary, represents a valuable historical and artistic element of the church furnishings. The church is listed in the Register of Cultural Heritage of the Republic of Croatia, and this study provides new insights into its historical development, architecture, conducted conservation-restoration research, and iconostasis.

Keywords: Orthodox Church of the Holy Trinity in Gazje, iconostasis, cultural property